

УДК 338.240

М. С. Лаптев,
аспірант, Університет економіки та права "КРОК"
ORCID ID: 0000-0002-3537-6345

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.6.69

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

М. Laptiev,
Postgraduate student, "KROK" University

PROVIDING SECURITY FOR EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN FOREIGN COUNTRIES

У статті розглядається досвід зарубіжних країн із забезпечення безпеки навчальних закладів у сучасних умовах. У зарубіжних країнах завжди приділялася і приділяється значна увага питанням забезпечення безпеки навчальних закладів. Це стосується дитячих садків, шкіл, ліцеїв, коледжів та університетів. На вирішення цієї важливої і складної задачі спрямовані ресурси державної правоохоронної системи, громадських організацій та бізнесу в сфері безпеки. Це обумовлено тим, що останнім часом закордонні навчальні заклади часто стають об'єктами різних злочинних посягань. У тому числі таких небезпечних: захоплення злочинцями заручників, терористичні акти, розстріл учнів з автоматичної вогнепальної зброї, злодійство і псування матеріальних цінностей. З урахуванням наявності реальних і потенційних загроз діяльності навчальних закладів забезпечення їх безпеки завжди було і залишається важливим напрямом у роботі урядів і правоохоронних органів практично всіх держав світу.

Вивчення досвіду забезпечення безпеки закладів освіти в зарубіжних країнах свідчить про те, що головним пріоритетом у цій важливій діяльності є збереження життя та здоров'я студентів і вчителів. На це спрямовані всі зусилля державних органів, а також системи безпеки навчальних закладів. Варто відзначити високий рівень взаємодії поліції та навчальних закладів під час проведення спеціальних заходів у разі виникнення кризових ситуацій, які несуть загрозу студентам та викладачам.

З метою запобігання терористичним актам та іншим злочинним діям з використанням вогнепальної і холодної зброї, а також вибухових речовин, у США та інших країнах впроваджені сучасні технічні системи контролю доступу, які дозволяють на вході до навчальних закладів своєчасно виявляти заборонені предмети і тим самим запобігати злочинам. Значна увага також приділяється формуванню у викладачів і учнів знань і вмінь правильно діяти в екстремальній обстановці, щоб зберегти своє життя і здоров'я.

З огляду на те, що сучасні загрози в сфері освіти носять комплексний характер, успішно протидіяти можна тільки за умови створення ефективних систем безпеки, які включають ресурси органів державної влади, правоохоронної системи і самих навчальних закладів. Тільки за умови тісної взаємодії всіх елементів системи безпеки можна успішно протидіяти загрозам безпеки навчальних закладів.

The article examines the experience of foreign countries in ensuring the safety of educational institutions in modern conditions. Foreign countries have always been paid attention to the security of educational institutions. This applies to kindergartens, schools, lyceums, colleges and universities. The resources of the state law enforcement system, public organizations and security businesses are directed at solving this important and complicated problem. This is because recently foreign educational institutions often became targets of various criminal offenses. Including such dangerous as seizure of hostage-takers, terrorist acts, shooting of pupils from automatic firearms, theft and destruction of material values. Given the existence of real and potential threats to the activities of educational institutions, ensuring their safety has always been and remains an important direction in the work of governments and law-enforcements of almost all countries of the world.

Studying the experience of ensuring the safety of educational institutions in foreign countries shows that their main priority in this important and complex activity is to preserve the life and health of students and teachers. All the efforts of state authorities, as well as the security systems of the educational institutions themselves, are aimed at this. There is a high level interaction between the police and educational institutions during special events in case of crisis situations that threaten students and teachers.

In order to prevent terrorist acts and other criminal acts with the use of firearms and steel arms, as well as explosives, in the United States and other countries, modern access control systems that allow to detect prohibited items in a timely manner and thereby prevent crimes at the entrance of educational institutions have been introduced. Much attention is also paid to the formation of the knowledge and skills of teachers and students to act correctly in an extreme situation in order to preserve their life and health.

Taking into account that modern threats in the field of education are complex in nature, they can only be successfully countered by creation of effective security systems that include the resources of state authorities, the law-enforcement system and the educational institutions themselves. Only under the condition of close interaction of all elements of the security system can successfully counteract the security threats of educational institutions.

Ключові слова: навчальний заклад, загрози, Європейський Союз, економічна безпека, система безпеки, терористичні акти.

Key words: educational institution, threats, European Union, economic security, security system, terrorist acts.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному світі система освіти є основою цивілізованого розвитку суспільства, культури, науки, економіки та в цілому всієї держави. Тому не випадково навчальні заклади є об'єктами терористичних атак, і здійснення інших видів злочинів. З огляду на це органи державної влади, правоохоронні системи і самі навчальні заклади повинні приділяти постійну увагу розвитку систем безпеки. Для цього необхідно використовувати накопичений в різних країнах досвід забезпечення безпеки в сфері освіти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням організації забезпечення безпеки навчальних закладів присвячені наукові праці вітчизняних вчених Денисенко М.П., Козаченко Г.В., Карповой К.В., Снігир Л.П. та інших. До теперішнього часу не до кінця вирішеними залишаються питання організації використання сучасного досвіду розвинутих зарубіжних країн з забезпечення безпеки навчальних закладів в Україні.

НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

В умовах високого рівня злочинності та зростання терористичної небезпеки вітчизняні навчальні заклади повинні мати сучасні системи безпеки, які здатні успішно протидіяти існуючим та можливим загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища. Створити ефективні системи безпеки можливо тільки за умов використання досвіду розвинутих зарубіжних країн у цій галузі безпеки. Тому питання вивчення та впровадження зарубіжних технологій забезпечення безпеки навчальних закладів є досить актуальними в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розгляд сучасних технологій забезпечення безпеки навчальних закладів у розвинутих зарубіжних країнах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині забезпечення безпеки навчальних закладів за кордоном стає все більш актуальним завданням. На її рішення спрямовані зусилля органів державної влади,

правоохоронної системи і самих навчальних закладів. Пильна увага до питань безпеки в сфері освіти викликає тим, що навчальні заклади практично у всіх країнах піддаються злочинним посяганням.

Злочинці не випадково вибирають навчальні заклади як об'єкти своїх дій. Цьому сприяє ряд факторів, які обумовлені специфікою діяльності навчальних закладів.

По-перше, навчальні заклади часто стають об'єктом для терористичних атак. Цьому сприяє велика скупченість людей в стінах навчальних закладів, а також висока чутливість суспільства до всього, що стосується життя і здоров'я дітей. Якраз з розрахунку на отримання широкого громадського резонансу злочинці і атакують навчальні заклади.

По-друге, в молодіжному середовищі набули поширення наркотичні речовини, що об'єктивно сприяє вчиненню злочинів молодими людьми, які знаходяться в неадекватному стані.

По-третє, учні навчального закладу можуть входити до складу молодіжних злочинних угруповань, які займаються вандалізмом, скоюють крадіжки, розбійні напади, здійснюють викрадення і побиття людей, а також інші злочини проти особи та майна. Перебуваючи в стінах навчального закладу члени таких молодіжних угруповань, можуть прагнути до впровадження атмосфери, норм і правил поведінки свого угруповання у студентське середовище.

Забезпечення безпеки навчальних закладів у сучасних умовах є складним і відповідальним видом професійної діяльності. Фахівці в сфері безпеки вважають, що одним з найважливіших умов їх успішної діяльності є знання всіх сучасних загроз безпеки навчальних закладів. На рисунку 1 показані основні загрози безпеці навчальних закладів, які існують практично в усіх зарубіжних країнах.

Найважливішим завданням органів державної влади кожної держави є створення ефективних систем протидії загрозам у сфері освіти. Причому, незважаючи на значну схожість існуючих загроз для безпеки навчальних закладів у різних країнах, існують свої пріоритети і особливості побудови систем безпеки.

У США забезпечення безпеки навчальних закладів завжди було і залишається найважливішим завданням органів державної влади. З огляду на політику держави, спрямовану на забезпечення конституційних прав

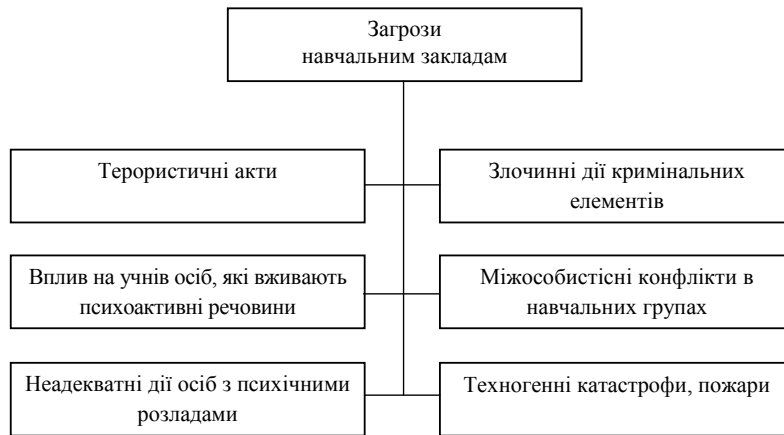

Рис. 1. Основні загрози безпеки навчальних закладів

Джерело: розроблено автором.

громадян на безпеку, а також особливості життя і діяльності сучасних навчальних закладів їх керівники постійну увагу приділяють питанням забезпечення безпеки. Особливо сильно активізувалася ця діяльність після трагічних терористичних актів 11 вересня 2011 року. З метою посилення боротьби з проявами тероризму та іншими злочинами, що несуть загрозу життю і здоров'ю людей в США, були розроблені національні програми в сфері безпеки. У тому числі і навчальних закладів. Це викликано тим, що навчальні заклади постійно стають об'єктами злочинних посягань з боку терористів та інших злочинців. Наслідки таких злочинів часто бувають важкими, пов'язаними із загибеллю людей.

Сучасні загрози безпеці навчальних закладів носять системний характер і можуть формуватися у зовнішньому і внутрішньому середовищі. Ці загрози можуть бути декількох видів.

Перший вид загроз включає загрози безпосередньо учням, науково-педагогічному та навчально-допоміжного персоналу навчальних закладів. Ці загрози можуть завдати моральної та фізичної шкоди учням. Вони можуть проявлятися в різних формах у тому числі:

- захоплення заручників з числа учнів і викладачів;
- нападу на учнів, що знаходяться в навчальних приміщеннях, на території та в гуртожитках;
- морального і фізичного приниження;
- викрадення з метою викупу та з іншими злочинними цілями.

Другий вид загроз включає загрози навчальної матеріально-технічної бази навчального закладу та особистих речей учнів і викладачів. У тому числі вони стосуються будівель, споруд, обладнання навчальних аудиторій і наукових лабораторій, особистого майна учнів, викладацького складу та навчально-допоміжного персоналу, а також території і транспортних засобів навчальних закладів. Ці загрози можуть проявлятися у формі умисного псування приладів, комп'ютерної техніки, меблів, а також крадіжки майна навчального закладу і особистих речей учнів і викладачів.

Третій вид загроз навчальному закладу пов'язаний зі стихійними лихами і нещасними випадками. Вони можуть завдати серйозної шкоди майну навчального закладу, а також шкоду здоров'ю учнів і викладачів.

Здійснюючи моніторинг, аналіз і оцінку сучасних загроз для безпеки навчальних закладів зарубіжні дослідники звертають увагу на те, що вони постійно змінюються. Модифікуються вже наявні, а найголовніше з'являються нові, пов'язані з розвитком техніки і технологій.

Однією зі сфер, де останнім часом активно формуються серйозні загрози, для учнів і викладачів навчальних закладів є соціальні мережі. З погрозами, які формуються в соціальних мережах, стикаються практично всі розвинені країни. Як показують дослідження зарубіжних вчених, в даний час більше половини всіх своїх

контактів з однолітками молоді люди здійснюють саме в соціальних мережах [10].

У соціальних мережах загрози можуть проявлятися у формі кібернетичного хуліганства, психологічного впливу з метою залякування, шантажу, сексуальних домагань, поширення неправдивої інформації, яка зачіпає честь і гідність особи. Особливу небезпеку становить активно застосовувана в соціальних мережах форма гібридної інформаційної війни як "тролінг". Подібні загрози здатні серйозно ускладнити особисте життя учнів і викладачів. А що найбільш небезпечно ці загрози можуть сформувати суїцидні настрої, особливо у молодих людей зі слабкою психікою.

Проблема прояви агресії в соціальних мережах щодо учнів і викладачів нині стоїть дуже гостро. Наявна в США статистика показує, що понад 57% учнів в тій чи іншій мірі піддавалися агресії в віртуальному просторі. У Канаді такої агресії піддавалися 34% учнів навчальних закладів. В Європейських країнах з цією проблемою учні стикаються рідше в зв'язку з меншим ступенем віртуального спілкування в порівнянні з США, де близько 59% підлітків віртуально спілкуються постійно [7]. Важливою особливістю загроз, які існують у соціальних мережах, є те, що ефективної протидії їм в даний час не існує.

З метою попередження надзвичайних подій та злочинів в американських коледжах та університетах фахівцями в сфері безпеки був розроблений комплекс заходів щодо їх попередження та зниження рівня негативних наслідків. Американські навчальні заклади для забезпечення своєї безпеки прагнуть ефективно використовувати всі наявні у них кошти і можливості з протидії існуючим загрозам.

З метою підвищення рівня підготовки навчальних закладів для дій надзвичайної ситуації американська асоціація коледжів і університетів розробила спеціальні рекомендації в сфері безпеки. Насамперед вони стосуються посилення фізичного захисту будівель і території від проникнення сторонніх осіб, у тому числі і злочинних елементів.

Для цього рекомендується встановити надійне огороження території навчальних загородження і обладнати в навчальних корпусах єдині контрольно-пропускні пункти, на яких повинна проводитися обов'язкова ідентифікація всіх учнів, співробітників, а також відвідувачів навчального закладу. Співробітники служби безпеки під час здійснення пропускового режиму особливу увагу повинні звертати на речі, які проносяться в навчальні корпуси, в тому числі рюкзаки, сумки та інші. Це повинно виключити потрапляння в навчальні корпуси зброї і вибухових речовин. Особливу увагу в рекомендаціях приділяється необхідності впровадження в системи безпеки навчальних закладів спеціальних технічних засобів, у тому числі сучасних систем відео спостереження та

Рис. 2. Елементи системи контролю та управління доступом у системі безпеки ЗВО

Джерело: розроблено автором.

технічних засобів оповіщення і зв'язку. З метою запобігання техногенним катастрофам автостоянки повинні бути обладнані на безпечній відстані від навчальних корпусів. У разі виникнення реальних загроз безпеки повинен бути посилений контроль за всіма об'єктами навчального закладу, що охороняються [7].

Американські фахівці в сфері безпеки вважають, що без використання сучасних технічних засобів захисту неможливо ефективно протидіяти існуючим загрозам для діяльності навчальних закладів. Особлива увага у забезпеченні безпеки американських навчальних закладів приділяється системам контролю та управління доступу (СКУД). Найбільш перспективні елементи даної системи представлені на рисунку 2.

Останнім часом велика увага приділяється безпеці освітніх установ і в ЄС. Це обумовлено тим, що в ряді європейських країн навчальні установи піддалися атакам екстремістів. Одним з серйозних інцидентів став напад 9 березня 2012 року ісламського екстреміста на єврейську школу у французькому місті Тулуза, де злочинець, відкривши вогонь з автоматичної зброї по учнях, які перебували на шкільному дворі, вбив чотирьох людей і поранив одного.

Аналіз причин злочинів показує, що в основі насильства, з яким стикаються навчальні заклади часто лежить різномірний національний і релігійний склад учнів. З огляду на цей фактор особливу увагу при забезпеченні безпеки навчальних закладів приділяється послідовній реалізації на державному муніципальному рівні політики спрямованої на підвищення толерантності в освітньому середовищі. Особливо це актуально для великих міст, де частка емігрантів в навчальних закладах може досягати сорока і більше відсотків. З огляду на цей фактор у Франції і Англії, з метою протидії злочинам у навчальних закладах особливу увагу стали приділяти питанням формування національної та релігійної терпимості. З цією метою керівникам навчальних закладів рекомендується проводити активну виховну роботу з учнями по підвищенню їх рівня толерантності [11].

У навчальних закладах Франції велику увагу приділяють так само підготовці учнів до правильних дій в умовах техногенних катастроф. Після вибуху на хімічному заводі в місті Тулуза у 2001 році, Національною наглядовою радою з безпеки в школах і університетах було розроблено спеціальні рекомендації щодо

забезпечення евакуації учнів і проведення інспекцій розташування навчальних закладів [9].

Значну увагу забезпеченню безпеки навчальних закладів приділяють в Англії. Особливо ця діяльність посилилася після злочину, який був скоєний ісламським екстремістом в єврейській школі французького міста Тулуза. Ця трагедія отримала широкий громадський резонанс. Багато засобів масової інформації, в тому числі газети і телебачення [8] широко висвітлювали цю трагічну подію, пов'язану із загибеллю учнів від руки терориста. Повторення подібної трагедії можливо і в навчальних закладах Англії. Це обумовлено двома факторами.

По-перше, слід враховувати, що в країні велика роль англіканської церкви, яку очолює сама королева. І як наслідок цього представники цієї релігії впливають на процеси, які відбуваються в різних сферах англійського суспільства.

По-друге, слід звернути увагу на те, що в країні проживає багато іммігрантів, які переважно сповідують різні форми ісламу. Таким чином, поєднання цих двох чинників у разі недостатнього рівня виховної роботи в навчальних закладах об'єктивно може призвести до виникнення конфлікту, в основі якого може бути національна або релігійна неприязнь серед учнів. Тому виховання толерантності та протидія всім проявам радикалізації релігійних поглядів нині є одним з найбільш важливих пріоритетів у діяльності органів державної влади щодо забезпечення безпеки сфери освіти. Для вирішення цього важливого завдання Департаментом при Шкільному інспектораті Її Величності Королеви в 2012 році було розроблено і затверджено нові правила проведення інспекцій навчальних закладів [11].

З метою запобігання екстремізму розробляються методичні рекомендації з підготовки та проведення спеціальних навчальних занять, мета яких дати учням знання і сформувані у них такі навички, які дозволять їм розпізнавати і правильно реагувати на екстремістські заяви і пропаганду. Все це дозволить підвищити імунітет і опірність учнів різним безальтернативним радикальним точкам зору. Сформувані у них психологічну стійкість до всіх проявів національного і релігійного екстремізму. Це безумовно є складним завданням. Однак її успішне рішення дозволить створити таку систему захисту освітнього середовища від екстремізму, ос-

новними компонентами якої стануть безпосередньо самі учні та викладачі.

Для цього необхідно виховувати учнів на ідеях мультикультуралізму, а також ознайомити їх з постулатами світових релігій. Все це, а також регулярне спілкування учнів зі своїми однолітками з сімей з різними культурними традиціями, дозволить сформувати в учнів необхідні знання та психологічну готовність активно і самостійно чинити опір примітивним радикальним парадигмам. Автор вважає, що такий підхід є креативним і його необхідно впроваджувати в системи безпеки українських навчальних закладів.

Значну увагу забезпеченню безпеки навчальних закладів приділяють і в Німеччині. Тут насамперед звертають увагу на забезпечення фізичного захисту учнів. Для цього розроблено комплекс спеціальних заходів. Багато навчальних закладів мають спеціальну огорожу і систему контролю доступом. Ці заходи не дозволяють стороннім особам не тільки увійти в навчальні корпуси, але також і на прилеглу територію, що охороняється. З метою формування умінь і навичок, а також психологічної готовності до дій в екстремальній ситуації з учнями проводять заняття психологі і поліція.

ВИСНОВКИ

Сучасні загрози безпеці в сфері освіти носять системний характер. Протидіяти їм можна лише за умови комплексного використання всіх сучасних технологій забезпечення безпеки. Для цього необхідно вивчати і творчо використовувати досвід зарубіжних країн щодо забезпечення безпеки навчальних закладів.

Література:

1. Денисенко М.П., Бреус С.В. Вітчизняна вища освіта в умовах глобалізації та її вплив на ринок праці в Україні. Ринок праці та зайнятість населення: виробничо-практичний науковий журнал. Київ, 2015. № 3 (44). С. 32—36.

2. Захаров О.І. Механізм взаємодії в системі управління комплексним забезпеченням економічної безпеки / Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету, Серія: Економічні науки, Вип. № 43, Ч. 1. Черкаси: ЧДУТ, 2016. — С. 49—58.

3. Карпова К.В. Угрозы и опасности в деятельности высших учебных заведений частной формы собственности / Общество и экономика постсоветского пространства: Международный сборник научных статей. Вып. II / Отв. ред. А.В. Горбатенко. — Липецк: Издательский центр "Гравис", 2013. — 188 с. — С. 93—98.

4. Бабаев В.Н., Момот Т.В., Пересыпкин М.Н. Экономическая безопасность высших учебных заведений в условиях модернизации высшего образования: проблемы и перспективы. Научно-технический сборник. Київ, 2013. № 108. С. 519—527.

5. Козаченко Г.В. Позиціонування вищого навчального закладу в експлейнарному базисі його економічної безпеки. Теоретичні та прикладні питання економіки: збірник наукових праць. Київ, 2011. Вип. 24. С. 108—113.

6. Снігір А.П. Класифікація загроз економічній безпеці вищого навчального закладу / А.П. Снігір // Вісник Хмельницького національного університету. — 2015. — № 5. — С. 28—32.

7. Aoyama I., Talbert T.L. Cyberbullying Internationally Increasing: New Challenges in the Technology Generation [Електронний ресурс] // The University of Arizona [Офіц. сайт]. URL: http://icbtt.arizona.edu/sites/default/files/Aoyama_2010_-_Adolescent_Online_Social_-_Zheng.pdf

8. France shooting: Toulouse Jewish school attack kills four [Electronic resource] // British Broadcasting Corpo-

ration [Офіц. сайт]. URL: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-17426313>

9. Schleret J.-M. Risk Assessment in Schools in France (National Observatory for Safety in Schools and Universities) [Electronic resource] // Organisation for Economic Co-operation and Development [Official website]. <http://www.oecd.org/edu/innovation-education/34734644.pdf>

10. Social Media, Social Life: How Teens View Their Digital Lives [Electronic resource] // Common Sense Media [Official website]. <https://www.commonsensemedia.org/file/socialmediasociallife-final-061812pdf-0/download>

11. The framework for school inspection [Electronic resource] // UK Government services and information [Official website]. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/389974/The_framework_for_school_inspection.pdf

References:

1. Denysenko, M.P. and Breus, S.V. (2015), "Homeland Higher Education in the Conditions of Globalization and its Impact on the Labor Market in Ukraine", *Rynok pratsi ta zajniatist' naseleння: vyrobnycho-praktychnyj naukovyj zhurnal*, vol. 3 (44), pp. 32—36.

2. Zakharov, O.I. (2016), "Mechanism of interaction in the system of integrated management of economic security", *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 43, no. 1, pp. 49—58.

3. Karpova, K.V. (2013), "Threats and dangers in the activities of higher education institutions of private ownership", *Obschestvo y ekonomyka postsovetskoho prostranstva: Mezhdunarodnyy sbornyk nauchnykh statej*, vol. II, pp. 93—98.

4. Babayev, V.N. Momot, T.V. and Peresyypkin M.N. (2013), "Economic security of higher educational institutions in the context of modernization of higher education: problems and prospects", *Naukovo-tekhnichnyy zbirnyk*, vol. 108, pp. 519—527.

5. Kozachenko, H.V. (2011), "Positioning of a higher educational institution in the export basis of its economic security", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 24, pp. 108—113.

6. Snihir, L.P. (2015), "Classification of threats to the economic security of higher educational institutions", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 5, pp. 28—32.

7. Aoyama, I. and Talbert, T.L. (2010), "Cyberbullying Internationally Increasing: New Challenges in the Technology Generation", *The University of Arizona*, available at: http://icbtt.arizona.edu/sites/default/files/Aoyama_2010_-_Adolescent_Online_Social_-_Zheng.pdf (Accessed 30 May 2019).

8. British Broadcasting Corporation (2012), "France shooting: Toulouse Jewish school attack kills four", available at: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-17426313> (Accessed 30 May 2019).

9. Schleret, J.-M. (2004), "Risk Assessment in Schools in France (National Observatory for Safety in Schools and Universities)", *Organisation for Economic Co-operation and Development*, available at: <http://www.oecd.org/edu/innovation-education/34734644.pdf> (Accessed 30 May 2019).

10. Common Sense Media (2012), "Social Media, Social Life: How Teens View Their Digital Lives", available at: <https://www.commonsensemedia.org/file/socialmediasociallife-final-061812pdf-0/download> (Accessed 30 May 2019).

11. UK Government services and information (2015), "The framework for school inspection", available at: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/389974/The_framework_for_school_inspection.pdf (Accessed 30 May 2019).

Стаття надійшла до редакції 07.06.2019 р.